

hissəsi yerli qafqazlılarla qayna-
yib qarışmışlar. Azərbaycanlıla-
rın böyük hissəsi uzun qafalı do-
lixokefaldırlar, az hissəsi monqo-
loidlərlə qarışmış broxikefal tipi-
nə mənsubdurlar". (Coon C. S.
1939, Sh. 422, 424)

Karleton Kun Aralıq dənizi ti-
pinə aid etdiyi Sumerlərdən fərqli
olaraq bu ərazidə "Armenoid"
adlandırdığı subbraxikefal tipinə
mənsub kəllə sümüklerinin də
aşkar olduğunu yazır. Yumru-
başlıqları ilə seçilən və "armano-

Ələsgər Siyablı

(əvvəli ötən sayımızda)

*Sumer və subirlərin eyni kök-
dən olduqları fikrini müdafiə
edən Emil Forrer subir dilini iki-
çayarasının bir sumer dialekti ki-
mi qəbul edir. (A.Ungnad. 1936,
Səh. 230)*

*Turan nəzəriyyəsinin ən bö-
yük müdafiəçilərindən biri olan
böyük fransız assuroloqu Fran-
sua Lenorman yazırdı ki, mən
Asiyanın doğusunda yaşayan in-
sanları turanlılar, dillərini isə Tu-
ran dili adlandırmışam. Lenor-
man turanlıların ilkin vətəni haq-
qında "yüksəliş və təkrar dönüş"
adlandırma biləcəyimiz bir nəzə-
riyyə irəli sürmüşdür. Həmin nə-
zəriyyəyə görə Altay dağları tu-
ranlılar üçün üzərinə qalxaraq
yüksəlmək və yeni yerləşim mən-
təqəsini tapmaq üçün bir çıxış
nöqtəsidir. Hər dəfə Altay dağla-
rında məskunlaşaraq artıb çoxala-
n, qüdrətli bir axına çevriləntu-
ranlı türklər yenidən öz yurdlarını
tərk edərək yer üzərinə yayılırlar
və bu hadisə tarixin müxtəlif
dövrələrində yenidən təkrarlanır.
Lenormana görəKastrenin irəli
sürdüüyü Altaylı adı turanlıları
məhdud bir məkana bağladığından
bu ad daha geniş mahiyyət
daşıyan Turan adı ilə əvəz olun-
malıdır. (F.Lenormant. 1875,
Səh. 381)*

Turanlıların və türklərin aid
edildikləri irq tiplerindən ən
önəmlisi də, Aralıq dənizi irqidir.
Aralıq dənizi irqinin sosial və fi-
ziki təsvirini ilk dəfə 1851-ci ildə
şotland antropoloqu Vilyam
Rhipli vermişdir. Onun fikrinə
Aralıq dənizi irqinə mənsub in-
sanların qafatasları dolixokefal,
gözləri badam formasında tünd
qəhvəyi və ya qara, mülayim ge-
nişlikdə və ya uzunsov sifət, en-
siz, nazik burun, tez bozlaşan
qəhvəyi və ya qara saçlara malik-
dirlər. Onlar orta boylu bədən
quruluşuna, dəriləri zeytun rən-
gində və tünd çalara malikdir.

Aralıq dənizi irqinin ən böyük
tədqiqatçılarından olan Amerikalı
antropoloq, Harvard universiteti-
nin professoru Karleton S.Kun
bəşər irqlərinin tədqiqinə dair bir
çox əsər nəşretmişdir. Onun irəli
sürdüüyü konsepsiyaya görə yu-
xarı paleolit-mezolit dövründə
Avropa əhalisi neandertal qarış-
ğına malik Homo sapienslərdən
ibarət olmuşdur. Lakinneolit döv-
ründə onlar Şimali Afrikadan və
Yaxın Şərq tərəfdən gələn aralıq
dənizi tipinə aid insanların güclü
axını ilə qarışmışdılar. Bunun so-
nucu olaraqtəməz Aralıq dənizi ti-
pi yalnız Avropanın güneyində
qorunub saxlanmışdır. Avropanın
mərkəzində isə bu qarışım nəti-

cəsində yeni bir insan tipi irqi
olan Alp irqi meydana çıxdı.
K.Kun türkləri və Sumerləri doli-
xokefal qafatasına malik tip ola-
raq Aralıq dənizi irqinə aid edir-
di.

Sumerlərin ilk sülalə dövrünə
aid arxaik tanrı heykəlləri sıx
saqqallı, düz burunlu, saçları düz
və ya dalğavari şəkildə təsvir
olunmuşdur.

Onun fikrinə görə Avropaya
zəngin çəmənlik və bərəkətli çöl-
lər axtarışı ilə gəlib yerləşən in-
sanlar nə sumerlilər, nə də babil-
lilər deyildilər, lakin onlara qo-
hum olan bu xalqların köçləri mə-
dəniyyətdəki metal dövrün-
də baş vermiş və Mesopotamiya-
nın mədəni təsirinə məruz qal-
mışdılar. Oksus və Yaksart ətrafı
əraziləri əhatə edən mərkəzdən
bir neçə istiqamətdə köç dalğası
baş vermişdir. Arilər gəlmədən
öncə İran yaylasının əhalisi uzun
başlı dolixokefal idilər. (Coon
C.S.1939, Səh. 91)

Ural yaylasında yaşayan fin-
uqor xalqları türklərlə birlikdə Al-
tay dil ailəsinə mənsub olub ural
və sumer dilləri ilə qohumluq
əlaqəsinə malik olmuşlar. Altay-
lılar ağ rəngdəvə avropoid idilər.
Hunların Avropaya gedən hissə-
si də ağ rəngli avropoidlər idilər.
Türklər tarixən əsasən ağ dəril
avropoid altaylılardan ibarət idi-
lər. Onların az bir hissəsi mon-
qoloidlərlə qarışmışdılar. Türk-
mənlər, azərbaycanlılar, osmanlı
türkləri, səlcuklular ağ rəngli ev-
ropoidlər olub əsl türklərdirlər və
onlar heç bir zaman monqoloid
qarışığına malik olmamışlar. Si-
birdə yaşayan monqollar, tun-
quslardaha sonrakı dövrlərdə
Monqolustandan və Altaydan gə-
lərək burda türklərlə qayna-yib
qarışmışlar. (Coon C. S, 1939,
Səh. 239)

**Azərbaycan türklərini, türk-
mənləri Aralıq dənizi irqinə aid
edən K.Kun fikrini geniş şəkildə
izah edərək yazırdı: "Xəzər dənizi-
nin şərqində və Aral dənizinin
cənubunda yaşayan türkmənlər
Orta Asiyada Aralıq dənizi irqinin
davamçılarıdır. Türkmənlər
əsas etibarilə dolixokefaldırlar.**

Türkmənlərə ən yaxın qohum
xalq olan Qafqazda və İranın bö-
yük ərazisində məskunlaşmış
azərbaycan türkləri monqoloidli-
yə daha az məruz qalmışlar.
Azərbaycanlıların böyük hissəsi
türkmənlərlə eynidirlər, az bir

id" adlandırılan bu tip III minillik-
dən etibarən bölgədə görünməyə
başlayıb azlıq təşkil edirlər. (Co-
on C. S. 1939, Səh. 89)

Yüz illər ərzində yaşadıqları
ərazilərin coğrafi iqlim şəraitinin
təsiri ilə bəzən fərqli fiziki xüs-
siyyətlərə malik olan, lakin eyni
dildə danışib ümumi etnik kökə
bağlı olanÖn Türklər antropoloji
əlamətlərinə görə müxtəlif irqi
tiplərə aid edilirdilər.

III FƏSİL. Tur, Turan, Türk adları və onların mənəsi haqqında

Tur, Turan və Türk adlarının
etimologiyası uzun illər ərzində
bilim adamları arasında müəy-
yən mübahisə və müzakirələrə
səbəb olmuş və onların mənəsi-
nin izahı ilə əlaqədar bəzən bir
birini təkzib edən çoxsaylı şərh-
lər irəli sürülmüşdür.

**Rəsmi tarixşünaslıqda Turan
adının mənşəyi və bu eponimin
etimologiyası yalnızAvestaya,
Şahnaməyə və yenə də fars dili
"Xudaynamə"yə əsaslanaraq
izah edilir.**

**Avesta ənənəsinə görə indiki
İranın şimal şərqindən yuxarıda
yerləşən bölgə Turan adlanırdı.
Bu adın Avestadakı "Tuiryanam
Dahyunam"sözündən yarandığı
və mənəsinin köçəri iranlı tayfa-
larını nəzərdə tutan "turların ölkə-
si" olduğu haqqında fərziyyələr
irəli sürülmüşdür. Bu fərziyyələrə
gərə Sonrakı dövrlərdə bu söz
"tura" və "Turan" forması olaraq
turların ölkəsi anlamı daşımışdır.**

Turan ölkəsinə öz adını ver-
miş olan turlar haqqında ən er-
kən yazılı məlumat e.q. VI əsrə

ran nəzəriyyəsi əleyhdarları
araşdırıcılar Tur və Turan adının
Avestadakı və sanskrit mətnlə-
rindəki "turiya" sözündən yaran-
dığını iddia edirdilər. Onlar iran
dilli mətnlərə əsaslanaraq köçəri
turların da mənşə etibarilə iran-
lı arilər olduğu haqqında uydur-
ma tezisləri əks etdirən çoxsaylı
kitablar yazmışdılar.

XIX əsrin ortalarından başla-
yaraq XX əsrin əvvəllərindədək
uzun illər ərzində Turan nəzəriy-
yyəsinin ən qatı əleyhdarı və bu
haqda bir çox məqalələrin müə-
lifi M.Halevi idi. Bu məsələdə
Halevini kəskin tənqid edən Op-
pert 1875-ci ildə Haleviyə qarşı
yazdığı cavab məqaləsində Tu-
ran adının mənşəyi məsələsinə
tam aydınlıq gətirmişdir. "Journal
Asiatique"də dərc olunan bu mə-
qalə ya bilərəkdən, yada, diqqət-
sizlik üzündən unudulmuş, orda
irəli sürülən elmi müddəalara heç
bir tarixi əsərdə istinad edilmə-
mişdir.

Sumerləri heç bir şübhəyə

yer qoymadan turanlı hesab
edən Y.Oppert elmi linqvistik dəl-
illərə istinad edərək yazırdı: "Su-
mer dili nə sami, nə də ari dilləri-
nə aid deyil. Bu dil Turan dil qru-
puna aiddir. Turan anlayışı geniş
mənə daşıyır. Anarian (ari olma-
yan)yazısını kəşf edən xalqın dili
tam haqlı olaraq Turan dili adlan-
malıdır. Turan dilində "Tur"
adam, oğul deməkdirvə bu söz-
dənkasta, tayfa mənəsi daşıyan
mürəkkəb sözlər də yarana bilər.
"Tur" sözündən Turtan, Turqal,
Turquman kəlimələri yaranıb.
Sumerlərin Tur sözü Zənd Aves-
taya keçərək orda "tuirya" şəklin-
də ifadə olunur ki, bu ad Afrasi-
yabın hökmranlıq etdiyi Turan
adının ekvivalentidir. Turan Firu-
dinin oğlanları Səlm, Tur və İrəç
üçlüyünün əfsanəsində Asiya
yaylalarını təcəssüm etdirir. Tur-
lar Turun millətinə mənsub olub
Aryaya və Sayrama (samilərə)-
qarşı mübarizə aparan insanlar-
dır. Sonradan o Sem/Selm ilə ya-
xınlaşmışdır. Sumer dili əsas eti-
barı ilə Turan dilidir. "Oppert ya-
zırdı ki, əslində, Zənd Avestada
adı çəkilən və Əfrasiyabın dövlə-
ti Turanın prototipi olan "Tuirya"
ölkəsi elə Sumerdir. (Oppert J.
1875, V-5, səh. 464)

**Oppert bu dəyərli araşdırma-
sı ilə, əslində,Ön Asiyada ari və
samilərin turanlılara qarşı müba-
rizəsini özündə əks etdirən tarixi
hadisələrin Avestada iranlıların
tarixi əfsanələri kimitəqdim olu-
naraq təhrif olunduğu fikrini irəli
sürmüşdür.**

**Oppert Tur sözünün iddia
edildiyi kimi iran mənşəli deyil,
etimoloji baxımdan turanlıların öz
dillərinə məxsus eponim olduğu-
nu və bu sözün sonradan ari və
sanskrit dilinə keçdiyi haqqında
fikrini elmi cəhətdən əsaslandır-
mışdır. Oppert Avestada Turya
adının əks olunduğu himninSu-
mer əfsanələrindəki "Oda müraciət"
himninin sanskrit dilinə tə-
cüməsindən ibarət olduğunu və
onun sonradan Avestaya daxil
edildiyini tərcümə mətnlərindən
nümunələrlə sübut edir. (Cooper
J. 1993, Səh. 186)**

(ardı gələn sayımızda)